

Bron: C.A. de Kam en C.L.J. Caminada (2010), 'Fiscaal instrumentarium voor economisch herstelwerk', *Socialisme & Democratie* 67 (1/2), pp. 20-34.

FISCAAL INSTRUMENTARIUM BIJ ECONOMISCH HERSTEL

Flip de Kam
Koen Caminada

Flip de Kam is honorair hoogleraar Economie van de Publieke Sector aan de Rijksuniversiteit Groningen. Koen Caminada is hoogleraar Empirische analyse van fiscale en sociale regelgeving aan de Universiteit Leiden.

De wereldwijde financiële crisis heeft de overheidsfinanciën hier en elders fors uit het lood geslagen. Tekorten zijn hoog opgelopen, de schuld van overheden explodeert, stijgende rentelasten dreigen andere collectieve uitgaven van de begroting te drukken. Voor het lopende jaar voorziet het Centraal Planbureau nu een tekort van omstreeks 6% van het bruto binnenlands product. Uitgedrukt in euro bedraagt het deficit 36 miljard.

Voor ruwweg een derde verdwijnt dit tekort bij een aantrekkende economie vanzelf, aangezien de belastingen dan weer meer opbrengen en doordat minder geld nodig is voor uitkeringen aan onvrijwillig werklozen. Wat resteert is een structureel, dat wil zeggen voor de invloed van de conjunctuur geschoond, tekort van 3 á 4% van het bruto binnenlands product. Om de overheidsfinanciën op de lange termijn 'houdbaar' te maken zou de begroting geen gat, maar juist een structureel overschot moeten tonen in de orde van grootte van 3 á 4% van het bbp. 'Houdbaar' betekent hier dat huidige en toekomstige generaties in verhouding hetzelfde profijt van het overheidsoptreden hebben, zonder dat het belastingpeil of de overheidsschuld oploopt. Het huidige houdbaarheidstekort laat zich zodoende in eerste aanleg becijferen op 6 á 8% van het bbp.

Inmiddels heeft het kabinet maatregelen genomen (én maatregelen aangekondigd) om de situatie van de overheidsfinanciën beter in balans te brengen.. Daarbij ligt de nadruk op bezuinigingen, zoals de uitgavenverlaging die mogelijk is als gevolg van de verhoging van de AOW-gerechtigde leeftijd tot uiteindelijk 67 jaar. Tevens zijn enkele lastenverzwaringen op til. Zo wordt de kostwinnerstoelage in de inkomensheffing voor mensen die na 1971 zijn geboren in een periode van vijftien jaar stapsgewijs afgebouwd en gaan bezitters van een eigen woning met een waarde boven € 1 mln vanaf dit jaar meer belasting betalen. Rekening houdend met de opbrengst van deze maatregelen resteert desondanks nog altijd een omvangrijk houdbaarheidstekort. De precieze omvang daarvan hangt mede af van de toekomstige economische ontwikkeling.

Rapport WI voor het CDA

Uitgaande van een groei van het bbp van 1,5% per jaar, berekent het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA in het rapport *Op weg naar houdbare overheidsfinanciën: een verkenning van de financiële kaders in de volgende kabinetsperiode* dat voor 6% van het bbp aan aanvullende maatregelen nodig is.¹ Hoewel op deze uitkomst en de eraan ten grondslag liggende berekeningen het nodige valt af te dingen, staat vast dat beleidsmakers in Den Haag voor een grote budgettaire uitdaging staan. Zij beschikken over drie mogelijkheden om haar te lijf te gaan:

- a. geruime tijd berusten in hoge tekorten (en het dientengevolge snel oplopen van de overheidsschuld);
- b. beperking van de collectieve uitgaven;
- c. verhoging van de ontvangsten van de collectieve sector.

De eerste optie – Gods water over Gods akker laten lopen – komt slechts neer op uitstel van executie. Uiteindelijk zullen de hoge overheidsschuld en opgezwollen rentelasten nopen tot bezuinigingen of lastenverzwaringen. Daarmee zullen aanzienlijk hogere bedragen zijn gemoeid dan bij een voortvarende aanpak van het houdbaarheidstekort.

Tekortdiscussie

Een tekort op de begroting betekent dat de overheid voor een deel van haar uitgaven geld moet lenen. Rente en aflossing op die leningen komen voor rekening van latere generaties belastingbetalers. Bij tekortfinanciering wordt belastingheffing dus slechts uitgesteld. Over de vraag hoe erg dit is, verschillen de meningen.

Door economische groei nemen de toekomstige belastingopbrengsten toe. In het verleden aangegane leningen kunnen in dit geval gemakkelijk(er) worden afgelost. Wel hebben latere generaties hierdoor in verhouding minder profijt van de overheid. Zij zijn weliswaar rijker, maar moeten in verhouding meer belasting afdragen. Enerzijds om de schulden van vorige generaties af te betalen en anderzijds om bestaande collectieve voorzieningen op een welvaartsvast peil te houden. Bij de becijfering onder welke voorwaarden de overheidsfinanciën houdbaar zijn, corrigeren economen voor het vooruitschuiven van belastingen. Elke opeenvolgende jaargang van de bevolking moet in verhouding (tot het in een bepaald jaar verdiende nationale inkomen) hetzelfde profijt van de overheid hebben.

Sommigen – bijvoorbeeld CDA-coryfee Bert de Vries² en Marcel van Dam³ – plaatsen een vraagteken bij het uitgangspunt dat elke generatie in verhouding hetzelfde profijt van de overheid moet hebben. Argument: toekomstige generaties zijn rijker (maar: is dat zeker?⁴) en kunnen dus gemakkelijker een deel van de schuld delgen die wij hun nalaten (maar: welvaart is een relatief begrip, elke nieuwe generatie waardeert de toegenomen welvaart ongeveer even hoog en het streven is ambtenarensalarissen en uitkeringen te laten meegroeien met de rest van de economie⁵).

In de christen-democratische visie mag de rekening niet worden doorgeschoven naar volgende generaties. Verder bestempelt het rapport van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA (WI-rapport) belastingverhoging als een heilloze weg. De enige verstandige manier om de immense budgettaire taakstelling te realiseren zou bestaan uit het stimuleren van de economische groei, gecombineerd met een beperking van de

collectieve uitgaven. Er zouden twee volledige kabinetsperioden nodig zijn om de overheidsfinanciën langs deze weg houdbaar te maken. Van de taakstelling van 6% wordt 1 procentpunt ingevuld door uit te gaan van een hogere economische groei. Die valt te realiseren door te investeren in de kenniseconomie (deze leidt bij veronderstelling tot een hogere productie per gewerkt uur) en door de deelname aan betaalde arbeid extra te stimuleren. Papier is geduldig. Wij vragen ons af of de maakbaarheid van de economische groei hier niet sterk is overschat. Hoe dit zij, ook wanneer de productiviteit wordt opgekrikt, blijft een taakstelling van 5% van het bbp over.

Het WI-rapport bevat suggesties hoe dit bedrag via bezuinigingen zou kunnen worden ingevuld, namelijk middels:

- verlaging van de loonsom van werkers in de collectieve sector (1% van het bbp);
- minder overheidsbureaucratie (1¼% van het bbp);
- toepassing van het profijtbeginsel (¾% van het bbp);
- meer activerende sociale zekerheid (1% van het bbp);
- meer marktwerking en minder collectief gefinancierde gezondheidszorg (1% van het bbp).

Opvallend zijn het globale karakter van de aanpak en de vaak weinig specifieke invulling van de ingrepen die nodig zijn om de budgettaire doelstellingen te verwezenlijken. De gevolgen van de ingeboekte loonmatiging voor de positie van de overheid op de arbeidsmarkt blijven onderbelicht. Duidelijk is dat werken in de collectieve sector financieel minder aantrekkelijk wordt. De invloed van de voorgestelde bezuinigingen op het niveau en de kwaliteit van de dienstverlening door instellingen uit de collectieve sector, blijft onbesproken. De consequenties van diverse maatregelen, in het bijzonder de toepassing van het profijtbeginsel, op de koopkracht van huishoudens worden in het midden gelaten.

Gezien de moeite die het nu al kost om te komen tot enige afslanking van het personeelsapparaat van de rijksoverheid, achten wij het uitgesloten dat de onder deze noemer opgevoerde besparingen worden gehaald. De feiten leren dat de voor de zorgsector geraamde kostenbesparing een illusie is. In het verkiezingsprogramma van het CDA uit 2006 werd hiervoor al een besparing van € 4 mrd ingeboekt.⁶ De eigen minister Klink bracht het bij het sluiten van het coalitieakkoord in februari 2007 niet verder dan € 1 mrd, terwijl voor intensiveringen tegelijkertijd weer eenzelfde bedrag werd bijgeplust. Het toen vastgelegde, sterk groeiende zorgbudget is in 2008 en 2009 bovendien overschreden met € 0,4 mrd, respectievelijk € 0,5 mrd.⁷

Kortom, de cijferopstellingen in het WI-rapport zijn voor een belangrijk deel gebaseerd op door wensdenken geïnspireerd drijfzand. De opstellers keren zich evenwel, zoals gezegd, tegen iedere vorm van lastenverzwaring. Wij menen daarentegen dat kabinetten er in het zojuist aangebroken decennium niet aan zullen ontkomen om met het oog op een betere houdbaarheid van de overheidsfinanciën óók de lastendruk voor particuliere huishoudens en ondernemingen te verzwaren.⁸

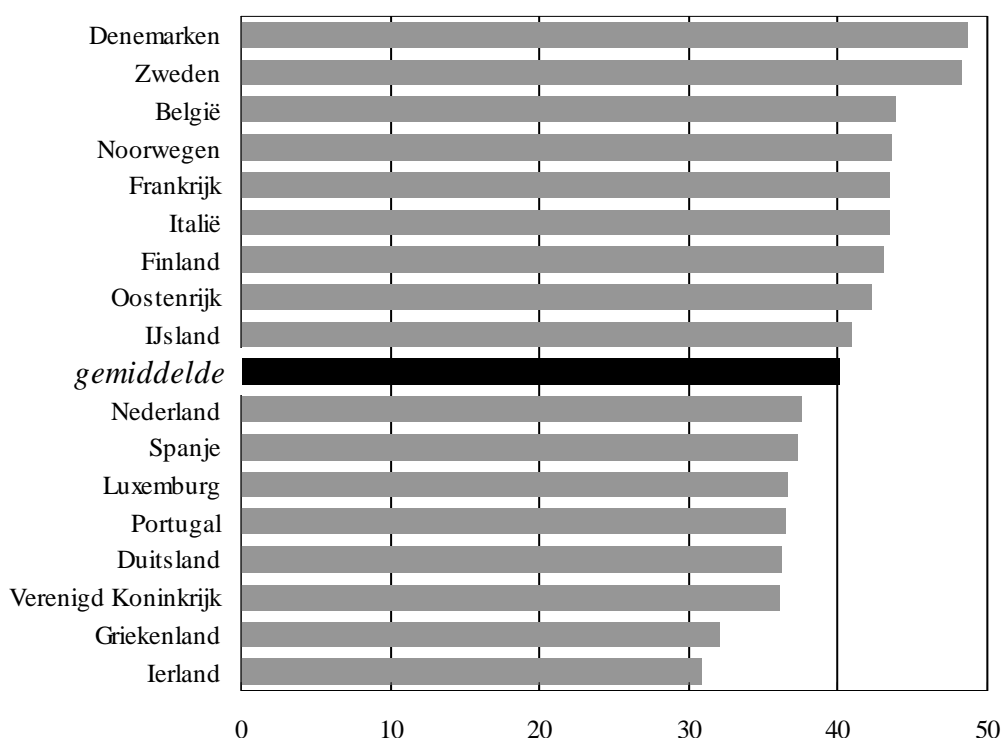
Lastenverzwaring onontkoombaar

Een evenwichtig budgettair beleid eist dat een deel van de taakstelling die voortvloeit uit het streven naar houdbare overheidsfinanciën via belastingverhoging wordt gerealiseerd. Het huidige kabinet heeft tot nu toe in totaal voor 2,5% van het bbp houdbaarheidsmaatregelen genomen, dan wel aangekondigd. Bijna een kwart daarvan bestaat uit lastenverzwaringen.⁹ Dit aandeel berust op een politieke keuze. Wij nemen

aan dat de belastingsfeer in de toekomst goed is voor een derde van de taakstelling. Het gaat dan om een lastenverzwaring – over een periode van acht jaar –waarmee circa 2% van het bbp is gemoeid (€ 12 mrd).

De beleidsruimte hiervoor is aanwezig. Nederland hoort met zijn macro-economische belastingpeil van 38% van het bbp nu bij de middenmoters in West-Europa (zie figuur 1), mede doordat in de periode 1995–2007 het belastingpeil in geen van de dertig lidstaten van de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) zo sterk is gedaald als in Nederland (namelijk met 4 procentpunten).¹⁰ Anders dan de ideologen van het CDA beweren, zal een geleidelijke en betrekkelijk beperkte verhoging van het belastingpeil de economie geen grote schade berokkenen. De landenvergelijkende studie van Cnossen¹¹ laat zien dat een belastingpeil van zelfs 45% van het bbp heel wel verenigbaar is met een hoog welvaartsniveau. De Scandinavische landen, met een relatief hoog belastingpeil, doen het in bijna alle opzichten beter dan continentale, mediterrane en Angelsaksische landen, die dooreengenenomen een (wat) lager belastingpeil kennen. De armoede is in Noord-Europa geringer, ouderen hebben het beter, en gezondheidszorg en onderwijs staan er op een hoger peil. Daarmee scoren deze landen hoog op de Lissabon-agenda van sociale samenhang, economische veerkracht en dynamiek.

Figuur 1 Belastingpeil in een aantal Europese landen (procenten bbp), 2007

Bron: OESO, *Revenue Statistics 1965–2008*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2009

Bij het opvoeren van het belastingpeil kunnen de lasten voor een deel worden verschoven naar de hogere inkomensgroepen. Zodoende wordt tegenwicht geboden aan de tendens van de afgelopen decennia, toen de herverdelende werking van het

belastingstelsel per saldo is verminderd. Veranderingen in de wetgeving - zoals de verlaging van het toptarief van de inkomstenbelasting (van 72% tot 52%) - waren hier deels de oorzaak van. Maar ook gedragsreacties van belastingplichtigen hebben hieraan bijgedragen: het toegenomen gebruik van aftrekposten (hypotheekrente) en de vlucht van zelfstandige ondernemers in de rechtsvorm van de besloten vennootschap om zodoende te profiteren van het fors verlaagde tarief van de vennootschapsbelasting.

Het primaire doel van belastingheffing is weliswaar de schatkist te vullen, maar beleidsmakers proberen onder andere ook om met hulp van fiscale instrumenten de personele verdeling van inkomens en vermogens te nivelleren. Dat lukt overigens niet zo goed, want de belastingdruk vertoont een tamelijk vlak verloop: de gemiddelde belastingdruk van alle heffingen ligt voor 70% van de huishoudens in het bereik van 30-38%.¹² Dit beeld van een gematigd progressief belastingstelsel roept de vraag op via welke maatregelen de progressie kan worden aangescherpt, zonder dat dit tot onaanvaardbare verstoringen in de economie leidt.

In een progressief belastingstelsel roomt de overheid een groter deel van het inkomen af, naarmate belastingbetalers meer verdienen. Zij houden van een euro extra inkomen netto dus steeds minder over. Dit kan hun lust doven tot het verrichten van betaalde arbeid en om te sparen. Economen denken verschillend over de omvang van zulke ontmoedigingsverschijnselen. In feite ontbreekt overtuigend bewijs voor de beweerde grote negatieve gevolgen van hoge belastingen op het niveau van besparingen, het arbeidsaanbod en de economische groei.¹³

De OESO heeft geconcludeerd dat de mate waarin belastingen op kapitaalinkomen het niveau van de besparingen drukken controversieel is.¹⁴ De gevoeligheid van het arbeidsaanbod voor veranderingen in inkomen en belastingdruk is eveneens omstreden. Daalt door een belastingverzwaring het inkomen van kostwinners (meestal mannen), dan bieden zij soms zelfs méér arbeid aan om een bepaald niveau van het netto-inkomen te kunnen handhaven.¹⁵ Het arbeidsaanbod van partners (meestal gehuwde vrouwen) lijkt wel gevoelig te zijn voor fiscale prikkels. Naarmate zij van hun brutoloon netto minder overhouden, vermindert de bereidheid betaalde arbeid aan te bieden.

Gezien de tekorten op de arbeidsmarkt die zich in de toekomst aftekenen, is het erg belangrijk eventuele ontmoedigingseffecten te keren. Op welke wijze kan nu de herverdelende werking van het belastingstelsel worden vergroot, zonder de economie te schaden? Aan die vraag zullen wij de rest van dit artikel besteden. Het oogmerk is daarbij om via de belastingpolitiek de laagste-inkomensgroepen uit de wind te houden, waarbij het vermorsen van fiscale steun tot een minimum wordt beperkt. De concrete uitwerking – in de vorm van tariefpercentages, inkomensniveaus en dergelijke – blijft tot op zekere hoogte willekeurig. Dat kan moeilijk anders. Drie leidende principes bij onze uitwerking zijn dat:

1. De lastenverzwaring wordt uitgesmeerd over verschillende heffingen, om extreme tariefstijgingen te voorkomen.
2. Verbreding van de heffingsgrondslag (het inkomen of de consumptie waarover wordt geheven) in het algemeen de voorkeur verdient boven tariefverhoging; door aftrekposten en vrijstellingen te beperken stijgt de opbrengst zonder dat de tarieven hoeven te stijgen, wat tot minder verstoringen in de economie leidt.
3. De verschillen met het (omringende) buitenland niet al te groot kunnen zijn.

De hierna volgende analyse is geordend per type belasting: eerst de inkomensheffing, daarna de vennootschapsbelasting, dan de erfbelasting, vervolgens de omzetbelasting,

gevolgd door de accijnzen en milieubelastingen en ten slotte de gemeentelijke belastingen.¹⁶ De door ons in kaart gebrachte technische mogelijkheden om het fiscale stelsel beter te laten functioneren brengen samen ongeveer € 25 mrd op, het dubbele van de taakstelling van € 12 mrd die we onszelf hebben opgelegd.

Inkomensheffing: progressie aanscherpen

Het tarief van de inkomensheffing (= inkomstenbelasting + premies volksverzekeringen) is progressief. Over het inkomen in opeenvolgende tariefschijven is namelijk een oplopend percentage verschuldigd. Bovendien wordt het bedrag van de berekende belasting eerst verminderd met een of meer heffingskortingen. Zo'n korting is voor iedere belastingplichtige die ervoor in aanmerking komt een gelijk bedrag. Belastingplichtigen met lagere inkomens profiteren in verhouding het meeste van zulke kortingen. De progressie van het tarief is sinds het midden van de jaren tachtig per saldo afgezwakt, in het bijzonder door de belastingherzieningen in 1990 en in 2001.¹⁷ De betekenis van de aftrekposten die de midden- en hogere-inkomensgroepen claimden, nam toe. Hierdoor verminderde de effectieve progressie van de inkomensheffing verder. Haar progressie valt aan te scherpen door het tarief voor hoge(re)-inkomensgroepen op te schroeven, via verhoging van de algemene heffingskorting, verbreding van de heffingsgrondslag (= het inkomen waarover feitelijk wordt geheven) door aftrekposten en vrijstellingen te beperken die vooral door hogere-inkomensgroepen worden geclaimd, en door aftrekposten voortaan als *tax credit* te behandelen.

Toptarief naar 60%

Het toptarief van de inkomstenbelasting is een belangrijk middel om hoge-inkomensgroepen meer aan de financiering van collectieve voorzieningen te laten bijdragen. Alle werknemers met een inkomen van meer dan € 20.000 hebben op dit moment gemiddeld te maken met een marginaal tarief van 50%.¹⁸ Anders gezegd: gaan zij een euro extra verdienen, dan claimt de schatkist de helft van die inkomensverbetering. Slechts voor één van de acht werknemers komt dit doordat hij of zij in de hoogste tariefschijf (52%) valt. Zeven van de acht werknemers met een inkomen van meer dan € 20.000 vallen in een lichter belaste tariefschijf. Na een loonsverbetering betalen zij echter niet alleen 33,45 of 42% aan inkomensheffing, maar verliezen zij ook (een deel van) hun aanspraak op zorgtoeslag en eventueel op huurtoeslag en het kindgebonden budget.¹⁹

Een kwart van de werknemers ervaart bij een stijgend inkomen een marginale druk van 53% of hoger, door de samenloop van inkomensheffing en kortingen op hun toeslagen. In dit licht is het goed verdedigbaar het toptarief van de inkomstenbelasting (nu 52%) op te voeren tot 55 of 60%, bijvoorbeeld vanaf een 'ingangsinkomen' van € 125.000. De meeropbrengst van een verhoging van het toptarief tot 60% laat zich zonder gedragsreacties ramen op € 1,6 mrd. Aangezien hetingangsinkomen stijgt van € 55.000 naar € 125.000, schatten wij de meeropbrengst inclusief gedragsreacties op € 0,3 mrd á € 0,4 mrd.

Sommigen verwachten van een toptarief van 60% grote schade voor de economie.²⁰ Wij niet. In de jaren negentig was dit tarief van kracht, zonder dat de Nederlandse economie hier merkbaar onder leed. Als bewijs voor economische schade halen aanhangers van de zogenoemde optimale-belastingtheorie vaak buitenlands onderzoek aan. De bewijskracht van die empirische resultaten achten wij voor Nederland gering. Zo laten Gruber en Saez²¹ weliswaar zien dat veelverdieners in de Verenigde

Staten aanzienlijk sterker op een tariefverhoging reageren dan individuen uit lagere-inkomensgroepen, via pogingen om de heffingsgrondslag te beperken, maar zij vermelden óók dat dit niet gebeurt doordat veelverdieners hun arbeidsaanbod fors beperken, maar vooral doordat bemiddelde belastingbetalers aftrekposten bijeenstrappen en vaker vrijstellingen gebruiken. Wanneer de wet hiertoe slechts beperkte mogelijkheden biedt, omdat allerlei ontgaansmogelijkheden de pas zijn afgesneden, vormt tariefverhoging wel degelijk een effectief instrument om de collectieve lasten te verschuiven naar de hoogste inkomensgroepen, zonder dat het arbeidsaanbod hierdoor noemenswaardig terugloopt.

Overigens zou Nederland met een toptarief van 60% in vergelijking met de meeste andere landen wel een tamelijk extreme positie innemen, al past de verhoging ervan in een internationale trend. Zo gaat het hoogste tarief in het Verenigd Koninkrijk dit jaar naar 50%, bij een ingangsincome van £ 150.000. Ierland verhoogt zijn toptarief naar 46%. President Obama heeft aangekondigd het toptarief in de Verenigde Staten met ingang van 2011 te verhogen voor inkomens boven \$ 250.000.

Heffingskortingen samensmelten tot gezinstoeslag

Sinds 1973 is de inkomstenbelasting stapsgewijs geïndividualiseerd. Vanaf het midden van de jaren tachtig staat ook bij de premieheffing voor de volksverzekeringen het individu centraal. Bij een aantal collectief gefinancierde inkomensoverdrachten van de overheid geeft daarentegen niet het individu de doorslag, maar is nog steeds de samenstelling van het huishouden beslissend waarvan hij of zij deel uitmaakt.

Een volledig geïndividualiseerde inkomensheffing – waarbij de leefvorm niet langer relevant is voor de belastingheffing – valt goed te combineren met de draagkrachtgedachte. Hiervoor is het wel nodig dat tegemoetkomingen in de vorm van een toeslag voor woonlasten, zorgpremie, kinderopvang en zo meer in de toekomst volledig worden geconcentreerd bij de Belastingdienst/Toeslagen. Voor zover kortingen afhangen van de samenstelling van huishoudens, kunnen zij worden samengesmolten tot één inkomensafhankelijke gezinstoeslag (*family support*) die op de verschuldigde inkomensheffing in mindering komt.

Heffingsgrondslag verbreden

De mogelijkheden om het toptarief op te schroeven zijn niet onbegrensd. Hoger dan 60% zouden wij niet willen gaan. Een doeltreffender manier om de lastendruk verder naar de hogere inkomensgroepen te verschuiven is de heffingsgrondslag – het inkomen waarover daadwerkelijk belasting wordt geheven – breder te maken. Grondslagverbreding valt te bereiken door uit te gaan van een breder inkomensbegrip en door het mes te zetten in fiscale tegemoetkomingen waarvan vooral hogere inkomensgroepen profiteren.

Breder inkomensbegrip: vermogenswinsten belasten. Nederland is momenteel een van de weinige OESO-landen die particuliere vermogenswinsten – met twee uitzonderingen – onbelast laten.²² Vooral bemiddelde huishoudens realiseren zulke onbelaste vermogenswinsten. Op praktische gronden gelden in andere landen overigens nogal wat vrijstellingen. Verder belast geen enkel land de winst die wordt behaald bij verkoop van de (eerste) eigen woning.

Ons land zou het buitenlandse voorbeeld moeten volgen en in ieder geval de vermogenswinst moeten belasten die particulieren behalen bij de verkoop van grond, huizen (anders dan de eigen woning) en effecten. Het progressieve tarief zou hierop van

toepassing moeten zijn, net zoals nu al bij ondernemers die een voordeel realiseren bij het afstoten van bedrijfsmiddelen. Vermogensverliezen verlagen het inkomen, maar zouden – om belastingbesparende constructies tegen te gaan – uitsluitend mogen worden weggestreept tegen belaste vermogenswinsten.

Na invoering van een vermogenswinstbelasting valt de bestaansreden van de vermogensrendementsheffing (box 3) weg, wat het draagkrachtkarakter van de inkomstenbelasting versterkt.²³ Voortaan kunnen werkelijk genoten vermogensopbrengsten dus weer samen met andere inkomsten (loon, uitkering) volgens het progressieve tarief worden belast, zoals vóór 2001 het geval was.

In veel OESO-landen geldt voor vermogensopbrengsten een vast (doorgaans lager) tariefpercentage, omdat belastingplichtigen hun financieel kapitaal gemakkelijk over de grens kunnen brengen. In 2009 is de strijd tegen belastingparadijzen in een stroomversnelling geraakt. Naarmate *tax havens* onder toenemende internationale druk vaker verdragen sluiten die uitwisseling van gegevens mogelijk maken, krijgen OESO-landen meer ruimte om vermogensopbrengsten samen met de overige inkomsten progressief te belasten.

Het is niet eenvoudig om uit te rekenen hoeveel de vermogenswinstbelasting aan de schatkist gaat bijdragen. Wij denken dat een meeropbrengst van ongeveer € 1 mrd haalbaar is.

Breder inkomensbegrip: versobering van fiscale tegemoetkomingen. Bij de zin en doeltreffendheid van heel wat bestaande fiscale tegemoetkomingen passen vraagtekens. Wij beperken ons hier tot de bezwaren die kunnen worden aangevoerd tegen vier (clusters van) faciliteiten, te weten: die voor zelfstandige ondernemers, de spaarloonregeling, de eigen woning en sparen voor de oude dag. De laatste twee faciliteiten leiden tot forse verstoringen van de kapitaalmarkt.

- **Faciliteiten voor zelfstandigen**

Zelfstandige ondernemers profiteren van een groot aantal fiscale faciliteiten. Hierdoor betaalt een zelfstandige veel minder inkomensheffing dan werknemers en uitkeringsontvangers. Om te komen tot een evenwichtiger verdeling van de belastingdruk over sociaal-economische groepen is het gewenst de fiscale faciliteiten voor zelfstandigen te beperken. Met het oog hierop kan de zelfstandigenaftrek verdwijnen (dit scheelt € 1,3 mrd) en de mkb-winstvrijstelling worden versoberd. Ook met een verminderde subsidie voor zelfstandige ondernemers, blijft het fiscaal aantrekkelijk om te gaan ondernemen. De zogeheten landbouwvrijstelling kan vervallen (dit scheelt € 0,25 mrd).²⁴

- **Spaarloonregeling**

De 'typische' gebruiker van de spaarloonregeling is een in voltijd werkende man in overheidsdienst met een hoog inkomen. Deelname aan de regeling is geconcentreerd bij de hoger betaalden. Inmiddels is de inleg weliswaar bevroren, maar volledige afschaffing van deze faciliteit ligt in de rede, omdat de spaarloonregeling is mislukt.²⁵ Deze maatregel levert € 0,2 mrd op.²⁶

- **Eigen woning**

De eigen woning valt in box 1, samen met loon, winst en uitkeringen. Een laag bedrag wordt als 'huurwaarde' bij het inkomen geteld. De hypotheekrenteaftrek is

– internationaal gezien – zeer ruim bemeten. Dit levert per saldo een zeer grote fiscale bevoordeling van de eigen woning op. Zij kan drastisch worden beperkt. Het Centraal Planbureau heeft een variant naar voren geschoven, met een aparte box 4 voor de eigen woning.²⁷ Hierin is de door eigenwoningbezitters verschuldigde belasting gelijkgesteld aan 0,5% van de woningwaarde. Daarop komt 1,2% van de uitstaande hypotheekschuld als heffingskorting in mindering. Een negatief saldo is verrekenbaar met de overigens verschuldigde belasting of wordt door de fiscus uitbetaald. De overdrachtsbelasting vervalt in deze variant. Deze vormgeving levert voor de overheid een kleine € 7 mrd op.

Een zo drastische herziening van de fiscale behandeling van de eigen woning kan slechts stapsgewijs worden ingevoerd. Budgettair is dat geen probleem omdat voor het beter houdbaar maken van de overheidsfinanciën twee of drie volle kabinetsperioden beschikbaar zijn. De huizenprijzen – vooral die van duurdere woningen – zullen dalen, maar dat is voor de grote meerderheid van de woningeigenaren geen probleem. Zij zien slechts een deel van hun (papier)vermogen verdampen, terwijl starters gemakkelijker onder dak komen. Bijkomend voordeel: de arbeidsmarkt gaat beter functioneren wanneer bij een baanverhuizing niet langer (6%) overdrachtsbelasting is verschuldigd.

- **Sparen voor de oude dag**

De normale regel – inkomen is belast wanneer het wordt verdiend – is bij premiebetalingen voor de oudedagsvoorziening (aanvullend pensioen, lijfrente-verzekering) omgekeerd. Door de werkgever opgebrachte pensioenpremies vormen voor de werknemer onbelast loon. De premie die de werknemer zelf betaalt, levert hem een fiscale aftrekpost op. Eerst de op latere leeftijd genoten pensioen- en lijfrente-uitkeringen vallen onder de inkomensheffing. Dit is voordelig omdat belastingheffing in de toekomst veelal plaatsvindt tegen een lager tarief. Het budgettaire effect van deze fiscaal vriendelijke manier van pensioensparen is aanzienlijk; voor het jaar 2003 is de derving geschat op 1,4% van het bruto binnenlands product.²⁸

De fiscale tegemoetkoming voor het pensioensparen komt voor 42% ten goede aan de 10% van de huishoudens met de hoogste inkomens.²⁹ Door de fiscale faciliteit te beperken tot de opbouw van een aanvullend pensioen van ten hoogste € 25.000 per jaar, krijgen werknemers met een salaris tot anderhalf keer modaal (€ 48.000) – tezamen met de AOW-uitkering van € 8.500 – hulp van de fiscus bij het sparen voor een pensioen dat gelijk is aan ruim 70% van hun laatstverdiende loon. Daarnaast valt te overwegen het opbouwpercentage terug te brengen van 2,33 tot 1,75 per jaar. Degenen meer verdienen dan € 48.000, kunnen tot een salaris van € 48.000 eveneens gebruik blijven maken van de faciliteit, maar de opbouw van het aanvullend pensioen boven de € 25.000 per jaar wordt niet langer fiscaal gesubsidieerd. De maatregel levert ten minste € 1,5 mrd op.

Deze ingreep zet, net als de afschaffing van de spaarloonregeling, het niveau van de gezinsbesparingen (enigszins) onder druk. Aangezien Nederland een zeer omvangrijk spaaroverschot heeft, hoeft hieraan niet zwaar te worden getild.

Inkomensaf trek of belastingaf trek?

Een aftrekpost is het meeste waard voor iemand die over de top van zijn inkomen het hoogste tarief betaalt: die bespaart 52% belasting. Mensen met een laag inkomen besparen slechts 33,45%. Deze uitkomst wringt, ook al is zij een logisch gevolg van het systeem van de wet, waarbij € 1.000 méér (inkomen) en € 1.000 minder (door een aftrekpost) beide tegen het hoogste van toepassing zijnde tarief worden verrekend.

Bij een vlaktaks met één vast tarief is een aftrekpost voor alle belastingplichtigen per euro evenveel waard. Ook met een progressieve tariefopbouw valt dit effect te bereiken, en wel door de aftrekpost – ongeacht de hoogte van het inkomen – in alle gevallen met een vast percentage te vermenigvuldigen en de uitkomst als heffingskorting (*tax credit*) op de belastingaanslag in mindering te brengen. Hierboven is dit systeem al genoemd als alternatief voor de verrekening van de aftrekbare hypotheekrente. Om de gedachte te bepalen: wanneer alle resterende aftrekposten – dus afgezien van die in verband met de eigen woning en pensioensparen – als *tax credit* zouden worden behandeld, levert dat de schatkist zo'n € 1,5 mrd extra op.³⁰

Vennootschapsbelasting: stop de race to the bottom

Het tarief van de winstbelasting van vennootschappen is in de afgelopen kwarteeuw stapsgewijs bijna gehalveerd. Nederland was een van de koplopers in de *race to the bottom*, waarbij landen proberen elkaar via fiscale faciliteiten de loef af te steken bij het aantrekken van bedrijvigheid en financieel kapitaal. Een verhoging van het tarief van de vennootschapsbelasting van de huidige 25,5% tot 30% zal het vestigingsklimaat in ons land niet merkbaar schaden, zolang het gaat om de vestiging van hoofdkantoren en productiebedrijven. Ter vergelijking: in 1984 was het tarief voor de vennootschapsbelasting nog 48%.

Voor een onderneming met een winst van bijvoorbeeld € 10 mln bedraagt de lastenverzwaring dan € 450.000. Zo'n relatief beperkt bedrag zal zelden de doorslag geven voor de leiding van de onderneming bij de keuze voor een vestigingsplaats. Hierbij spelen immers ook andere afwegingen als locatie, loonkosten en de kwaliteit van infrastructuur, beroepsbevolking en openbaar bestuur zwaar mee. Mogelijk wordt Nederland iets minder aantrekkelijk als vestigingsplaats voor brievenbusmaatschappijen die weinig of geen *substance* hebben. Het is de vraag of we daar erg rouwig om moeten zijn.

Ook bij een tarief voor de vennootschapsbelasting van 30% valt ons land internationaal niet uit de toon. Wel kan voor aandeelhouders de gezamenlijke druk van de vennootschapsbelasting (30%) en de inkomstenbelasting (60%) bij onze voorstellen oplopen tot 72%. Dat is (te) fors. Te overwegen valt om – net zoals in Duitsland en Frankrijk – de helft van het aan gewone aandeelhouders uitgekeerde dividend vrij te stellen. De gezamenlijke druk van vennootschapsbelasting plus inkomstenbelasting kan dan nooit hoger worden dan 51%.³¹

Elk punt tariefverhoging van de vennootschapsbelasting levert ongeveer € 0,6 mrd op.³² Een hoger tarief prikkelt ondernemingen om een groter deel van hun winsten weg te sluizen naar belastingparadijzen met lage tarieven.³³ In dit opzicht beschikt het midden- en kleinbedrijf echter slechts over beperkte mogelijkheden. De miljarden aan aardgaswinst die via het vennootschapsbelastingkanaal naar de schatkist stromen, worden door een tariefverhoging niet aangetast. Daarom schatten wij de invloed van eventuele weglekeffecten in op ten hoogste een vijfde. Resteert een meeropbrengst van bijna € 0,5 mrd per punt.

Erfbelasting: tarief juist verhogen

Met ingang van 2010 is de erfbelasting (het schenkings- en successierecht) met parlementaire steun van de PvdA herzien. De tariefstructuur is vereenvoudigd en de tariefpercentages zijn verlaagd. Dit wekt (nog steeds) verbazing, want de druk is gemiddeld minder dan 10% van het bedrag dat aan de erfgenamen toevalt.³⁴ De regering zocht budgettaire dekking – die allesbehalve is zeker gesteld – door de aanval te openen op soms bizarre belastingbesparende constructies, die vooral door mensen met veel vermogen worden toegepast, zoals het gebruik van een buitenlandse trust. Welkom zijn uiteraard wijzigingen die beogen bestaande mazen in de wet aan te halen. Een tariefverlaging van de erfbelasting ligt evenwel minder voor de hand. Veeleer bestaat aanleiding het tarief van erfbelasting en schenkingsrecht te verhogen. Het gaat hier immers om een van de weinige instrumenten om de bestaande grote verschillen in vermogensbezit wat te verkleinen. Bovendien gaat het bij erfenis en schenking om draagkrachtvermeerdering waarvoor de ontvanger in de regel geen inspanning heeft verricht. Ook zijn de economische verstoringen gering, omdat mensen doorgaans niet minder gaan sparen, wanneer hun kinderen in de toekomst (wat) minder erven.

De nieuwe erfbelasting heeft naar verwachting in 2010 een opbrengst van € 1,7 mrd.³⁵ In een progressiever belastingstelsel kan dit ten minste € 2,5 mrd zijn.

Omzetbelasting: naar één tarief van 17%

Bij de omzetbelasting (belasting over de toegevoegde waarde, btw) valt een aanzienlijke vereenvoudiging te bereiken door het verlaagde tarief (6%) af te schaffen. Goederen onder het verlaagde tarief voorzien veelal in eerste levensbehoeften en zouden daarom oververtegenwoordigd zijn in het bestedingspakket van lage-inkomensgroepen. Het bestedingspatroon van arme en rijke huishoudens verschilt echter niet zo veel.³⁶ Vaak wordt vergeten dat hoge-inkomensgroepen in absolute zin veruit het meest van het verlaagde btw-tarief profiteren.

Na afschaffing van het lage tarief kan het standaardtarief budgettair neutraal omlaag van 19% tot 15,5%. Diverse argumenten pleiten ervoor om het uniforme tarief hoger vast te stellen, zeg op 17%, wat ongeveer € 4 mrd extra middelen voor de schatkist oplevert.³⁷ Op deze wijze leidt de consumptiebelasting tot minder verstoringen in de economie. De inflatie is momenteel laag, dus het prijsverhogende effect blijft beperkt. En bij een grotere rol van de btw in de belastingmix betalen ouderen – anders dan bij een verzwaring van de inkomensheffing – automatisch meer mee aan de collectieve uitgaven, die door de vergrijzing onder opwaartse druk staan.³⁸ Een deel van de meeropbrengst is beschikbaar om de laagste inkomens te compenseren.³⁹

Accijnzen, energiebelasting en andere milieuheffingen

Verdergaande verhoging van de accijnstarieven ligt in de rede, omdat alcohol en tabak de volksgezondheid ondermijnen. Op milieugronden is het gewenst het tarief van de energiebelasting verder op te trekken. Als compensatie is het denkbaar de belastingvrije voet (een vermindering van de verschuldigde energiebelasting met € 26,55 per maand) te verhogen. Van deze tariefmaatregel – een voor iedereen in euro's gelijke verlaging – profiteren gezinnen met lage inkomens in verhouding veruit het meest. Afschaffing van het verlaagde tarief voor de glastuinbouw levert bijna € 0,2 mrd op.⁴⁰

De afgelopen jaren zijn diverse nieuwe groene belastingen ingevoerd. De opbrengst hiervan is gering – hooguit enkele honderden miljoenen euro's. Ze zijn ingewikkeld (verpakkingenbelasting) en brengen voor het bedrijfsleven hoge

administratieve lasten mee. Daarbij is de effectiviteit van deze nieuwe heffingen twijfelachtig. Zo heeft de in 2008 ingevoerde vliegbelasting – die weer is afgeschaft – vooral geleid tot verplaatsing van een (bescheiden) deel van de passagiersbewegingen naar vliegvelden in aangrenzende landen. Daarom verdient het de voorkeur in de belastingmix slechts groene belastingen op te nemen die aan de volgende voorwaarden voldoen:

1. Het tarief, in combinatie met de heffingsgrondslag, garandeert een opbrengst van ten minste € 1 mrd.
2. De belasting is milieu-effectief en er treden geen ongewenste grenseffecten op.
3. De administratieve lasten blijven beperkt, door zoveel mogelijk aan te sluiten bij de heffingsgrondslag van al bestaande belastingen.

Het tarief van de bestaande belastingen op grondwater en leidingwater kan flink omhoog. Het kan niet anders of de nadruk moet blijvend liggen op belastingen op autogebruik en energieverbruik. Daarnaast bepleiten wij invoering van een nieuwe belasting op het broeikasgas kooldioxide (CO₂). Internationale coördinatie is hierbij een randvoorwaarde, om te voorkomen dat het vaderlandse bedrijfsleven met een groot concurrentienadeel wordt geconfronteerd.

Gemeentelijke onroerendezaakbelastingen

Internationale vergelijking leert dat het eigen belastinggebied van de lokale overheden in Nederland zeer beperkt is. De onroerendezaakbelastingen (OZB) zijn voor gemeenten de belangrijkste eigen heffing. Onroerende zaken staan uitputtend geregistreerd (geen fraude mogelijk) en zijn door hun immobiele karakter het minst vatbaar voor internationale belastingconcurrentie.

De plaatselijke democratie is gediend met een veel grotere rol van de OZB, in combinatie met een reductie van de algemene uitkering uit het gemeentefonds en een daardoor mogelijk gemaakte verlaging van het tarief van de inkomensheffing.

Fiscale gereedschapskist

Om de houdbaarheid van de overheidsfinanciën te verbeteren moeten bezuinigingen en lastenverzwaringen in aankomende kabinetsperiode(n) worden gecombineerd. Tevens biedt zo een operatie mogelijkheden om de herverdelende werking van het belastingstelsel te vergroten. De door ons in kaart gebrachte technische mogelijkheden brengen samen – inclusief enkele pro memorie-posten – tegen de € 25 mrd op (4% van het bruto binnenlands product), het dubbele van de ons zelf opgelegde taakstelling van € 12 mrd. Dit biedt beleidsmakers de ruimte om selectief te winkelen in onze rijkelijk gevulde fiscale gereedschapskist.

Fiscaal gereedschap

Opbrengst in mrd euro

Verhoging toptarief inkomstenbelasting tot 60% vanaf € 125.000	0,3 á 0,4
Samennemen heffingskortingen tot <i>family support</i> -regeling	0,0
Afschaffen doorwerkbonus en arbeidskortingen voor ouderen	0,5
Afschaffing korting groen beleggen	0,1
Wildgroei in heffingskortingen terugsnoeien	0,5
Vermogenswinst belasten	1,0
Afschaffing zelfstandigenaftrek	1,3
Versobering mkb-winstvrijstelling	p.m.
Vervallen landbouwvrijstelling	0,25
Afschaffing spaarloonregeling	0,2
Eigen woning – variant Centraal Planbureau	7,0
Versobering sparen voor de oude dag	1,5
Van inkomensaftrek naar belastingaftrek	1,5
Verhoging van het vennootschapsbelastingtarief tot 30%	2,5
Verhoging tarieven erfbelasting en schenkingsrecht	0,8
Uniform tarief btw op 17%	4,0
Verdergaande verhoging accijnstarieven	p.m.
Verhoging tarief energiebelasting	p.m.
Afschaffing verlaagd tarief glastuinbouw	0,2
Verhoging belastingen op grondwater en leidingwater	p.m.
Invoering belasting op het broeikasgas kooldioxide (CO ₂)	p.m.
Grotere rol OZB; reductie algemene uitkering gemeentefonds	0,0
<i>Totaal</i>	<u>21,75</u> + p.m.

Voorstellen De Kam en Caminada

Flip de Kam en Koen Caminada stellen voor de belastingmix te herschikken van heffingen op arbeid naar heffingen op kapitaal. Een evenwichtiger belasting van arbeid en kapitaal betekent dat de collectieve lasten zwaarder op de 'sterkste schouders' komen te rusten, omdat de factor kapitaal grotendeels in handen is van groepen mensen met een hoger inkomen.

Ook bij de heffing over arbeidsinkomsten zien zij mogelijkheden om het stelsel effectief progressiever te maken. Behalve via verhoging van het toptarief van de inkomstenbelasting, kan de progressie toenemen door het mes te zetten in fiscale tegemoetkomingen waarvan vooral hogere inkomensgroepen profiteren. Meer progressie valt ook te bereiken door vermogenswinsten te gaan belasten die particulieren behalen bij de verkoop van grond, huizen (anders dan de eigen woning) en effecten. Hetzelfde doel wordt bevorderd door aftrekposten (van het inkomen) om te zetten in heffingskortingen (op de verschuldigde belasting). De wildgroei in heffingskortingen moet daarbij worden teruggesnoeid. Voor zover kortingen afhangen van de samenstelling van het huishouden, kunnen deze worden samengesmolten tot één inkomensafhankelijke gezinstoeslag.

Om de lastendruk op inkomsten uit arbeid en kapitaal te herschikken, kan het tarief van de vennootschapsbelasting omhoog. Deze maatregel zal het vestigingsklimaat in ons land niet merkbaar schaden, zolang het gaat om een beperkte tariefverhoging.

Daarnaast zouden het hoge en lage btw-tarief kunnen worden vervangen door één uniform btw-tarief van 17%. En het tarief van de energiebelasting kan verder omhoog, waarbij de laagste inkomens worden gecompenseerd.

Het tarief van erfbelasting kan (fors) omhoog, omdat het hier bij uitstek gaat om een instrument dat de bestaande grote verschillen in vermogensbezit enigszins corrigeert. Bij de lokale heffingen moeten de gemeentelijke onroerendezaakbelastingen een grotere rol krijgen. Een hoger tarief van de erfbelasting en de onroerendezaakbelastingen zal het aandeel van vermogensheffingen in de belastingmix opkrikken.

- 1 Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, *Op weg naar houdbare overheidsfinanciën: een verkenning van de financiële kaders in de volgende kabinetsperiode*, Den Haag: Wetenschappelijk Instituut voor het CDA, 2009, p. 30. Toevallig is dit bedrag gelijk aan de omvang van het feitelijke begrotingstekort in 2010.
- 2 Vries, Bert de, 'Heeft Nederland een serieus vergrijzingsprobleem?', in: *Tijdschrift voor Openbare Financiën* 38 (2), 's Gravenhage: Wim Drees Stichting voor Openbare Financiën, 2006, p. 116-123.
- 3 Dam, Marcel van, *Niemand's land*, Amsterdam: De Bezige Bij, 2009.
- 4 Kam, C.A. de, C.L.J. Caminada, *Belastingen als instrument voor inkomenspolitiek. Essay op verzoek van de Studiecommissie Belastingstelsel*, 2010 (te raadplegen via www.minfin.nl/studiecommissiebelastingstelsel).
- 5 Ibid.
- 6 *Financiële bijsluiter bij het CDA-verkiezingsprogramma, 2008–2011*, Den Haag, 2006, p. 5. Het CDA trok tegelijk weer € 3,5 mrd uit voor de financiering van nieuwe initiatieven in de zorg.
- 7 Zie: Tweede Kamer (2008–2009a), *Financieel Jaarverslag van het Rijk 2008*, 31 924, nr. 1., p. 25. Zie ook: Tweede Kamer (2009–2010a), *Najaarsnota 2009*, 32 222, nr. 1., p. 3.
- 8 IMF, 'The state of public finances cross-country fiscal monitor', *IMF Staff Position Note*, 09/25, Washington D.C.: Internationaal Monetair Fonds, 2009. Zie verder: 'Ten years of cuts and tax rises lie ahead, IMF says', *Financial Times*, 4 november 2009.
- 9 Zie: Tweede Kamer (2006–2007), *Kabinetsformatie 2006*, 30 891, nr. 4., p. 38. Zie ook: Tweede Kamer (2008–2009b), *Beleidsprogramma 2007–2011*, 31 070, nr. 24, p. 13.
- 10 OESO, *Revenue Statistics 1965–2008*, Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 2009, p. 44.
- 11 Cnossen, S., *Hoe beschaafd is Nederland? Een fiscale kosten-batenanalyse*, Den Haag: Centraal Planbureau, 2009.
- 12 Caminada, C.L.J., C.A de Kam, 'Sleutelen aan de verdeling van de belastingdruk', in: C.L.J. Caminada et al., *Belasting met beleid*, Den Haag: Sdu Uitgevers, 2007, p. 303-321.
- 13 Atkinson, A.B., 'The welfare state and economic performance', *National Tax Journal*, 48 (2), 1995, p. 171-198. Zie ook Meghir, C., D. Phillips, 'Labour supply and taxes', *IFS Working Papers W08/04*, Institute for Fiscal Studies, 2008; zij geven een overzicht van de empirische literatuur over het effect van belastingen op het arbeidsaanbod.
- 14 OESO, *Taxation and household saving*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 1994, p. 62.
- 15 OESO, *Taxation, employment and unemployment*. Paris: Organisation for Economic Co-operation and Development, 1995, p. 58-62.
- 16 Een belangrijk deel van deze analyse is gebaseerd op een essay dat wij op verzoek van de Studiecommissie Belastingstelsel hebben geschreven. Zie: Kam, C.A. de, C.L.J. Caminada, *Belastingen als instrument voor inkomenspolitiek. Essay op verzoek van de Studiecommissie Belastingstelsel*, 2010 (te raadplegen via www.minfin.nl/studiecommissiebelastingstelsel).
- 17 Caminada, K., K.P. Goudswaard, 'Progression and Revenue Effects of Income Tax Reform', *International Tax and Public Finance* 3 (1), 1996, p. 57-66 en Caminada, K., K.P. Goudswaard, 'Does a flat rate personal income tax reduce tax progressivity? A simulation for the Netherlands', *Public Finance & Management* 1 (4), 2001, p. 471-500.
- 18 Gielen, Miriam, Joke Goes, Marcel Lever, Rocus van Opstal, 'Ontwikkeling en verdeling van de marginale druk in 2001–2011', *CPB Document No 195*, Den Haag: Centraal Planbureau, 2009, p. 32.
- 19 De gemiddelde druk (van alle belastingen) ligt voor bijna driekwart van de bevolking tussen 30 en 38%, terwijl een kwart van de werknemers te maken heeft met een marginale druk op het looninkomen van 53% of hoger. Hoe kan dat? Ten eerste door de heffingskortingen: die verlagen wat belastingbetalers gemiddeld over hun inkomen betalen, maar hebben geen invloed op wat iemand 'aan de marge' kwijt is over een stijging van zijn of haar (loon)inkomen. Ten tweede omvat de bevolking veel niet-werknemers, zoals 2,5 miljoen gepensioneerden en 1 miljoen zelfstandige ondernemers. Die hebben in het algemeen met een lagere marginale en gemiddelde druk te maken dan werknemers. Ten slotte is bij de berekening van de gemiddelde druk geen rekening gehouden met het verlies van inkomensafhankelijke toeslagen. Juist die factor verklaart dat zeven van de acht

-
- werknemers bij een stijging van hun loon worden geconfronteerd met een marginale druk van 50% of hoger.
- 20 Jacobs, B., *Een Welvaartseconomische Analyse van een Optimaal Belastingstelsel voor Nederland* (te raadplegen via www.minfin.nl/studiecommissiebelastingstelsel), 2009, p. 10.
 - 21 Gruber, Jonathan, Emmanuel Saez, 'The Elasticity of Taxable Income: Evidence and Implications', *Journal of Public Economics* 84, 2002, p. 1-32.
 - 22 De twee uitzonderingen zijn de winst die zelfstandige ondernemers maken bij het afstoten van bedrijfsmiddelen en de voordelen die worden behaald door houders van een aanmerkelijk belang (mensen die meer dan 5% van de aandelen van een vennootschap bezitten).
 - 23 Door de vermogensrendementsheffing (ter grootte van $0,04 \times 30 = 1,2\%$ van de waarde van het vermogen) is de belastingdruk lager, naarmate de werkelijk genoten en sinds 2001 onbelaste vermogensopbrengst hoger is. Iemand die slechts 2% rendement behaalt, ervaart een belastingdruk van $(1,2 / 2 =) 60\%$. Iemand die 12% rendement maakt, komt weg met een belastingdruk van $(12 / 1,2 =) 10\%$.
 - 24 Cijfers gebaseerd op Ministerie van Financiën, 'Factsheet belastingtarieven 2010, Informatief overzicht van belastingtarieven, cijfers en ramingen op basis van informatie van SZW, CPB, CBS, VWS, en Minfin', 2009 (te raadplegen via <http://www.minfin.nl/ejb2010>) (23 december 2009) en op Commissie-Gerritse, *Mogelijkheden voor ombuigingen, stabilisatie en intensiveringen*, Den Haag, 2009, p. 12.
 - 25 Zie verder Vording, H., K. Caminada, 'Staatssecretaris Vermeend weg, spaarloonregeling ...?', *Weekblad fiscaal recht*, 129 (6388), 2000, p. 793-801.
 - 26 Cijfer ontleend aan Ministerie van Financiën, 'Factsheet belastingtarieven 2010, Informatief overzicht van belastingtarieven, cijfers en ramingen op basis van informatie van SZW, CPB, CBS, VWS, en Minfin', 2009 (te raadplegen via <http://www.minfin.nl/ejb2010>), 23 december 2009.
 - 27 Ewijk, C. van, M.A. Koning, M.H.C. Lever, R.A. de Mooij, *Economische effecten van aanpassing fiscale behandeling eigen woning*, Den Haag: Centraal Planbureau, 2006.
 - 28 Caminada, K., K.P. Goudswaard, 'Revenue effects of tax facilities for pension savings', *Atlantic Economic Journal* 36 (2), 2008, p. 233-246.
 - 29 Kam, Flip de, 'Wie betaalt de staat? Pleidooi voor een progressieve belastingpolitiek'. Amsterdam: Mets & Schilt/Wiardi Beckman Stichting, 2007, p. 92.
 - 30 Het betreft een ruwe schatting van de resterende aftrekposten van 16 miljard euro. Verder veronderstellen wij dat het gemiddelde aftrektarief 10 procentpunten hoger ligt dan het tarief van de eerste schijf.
 - 31 Bij een winst van € 100 is € 30 vennootschapsbelasting verschuldigd; bij uitdeling van de resterende € 70 is 60% inkomstenbelasting over € 35 (de helft van het dividend) verschuldigd, dus € 21. Resteert netto € 49.
 - 32 Cijfer gebaseerd op Ministerie van Financiën, 'Factsheet belastingtarieven 2010, Informatief overzicht van belastingtarieven, cijfers en ramingen op basis van informatie van SZW, CPB, CBS, VWS, en Minfin', 23 december 2009 (te raadplegen via <http://www.minfin.nl/ejb2010>).
 - 33 Zie Mooij, R.A. de, S. Ederveen, 'Corporate tax elasticities: a reader's guide to empirical findings', *Oxford Review of Economic Policy* 24 (4), 2008, p. 680-697.
 - 34 Gilst, J.J. van, H. Nijboer, C.L.J. Caminada, 'De successiebelasting vanuit economisch perspectief', *Weekblad Fiscaal Recht*, 137 (6793), 2008, p. 1423-1429.
 - 35 Ministerie van Financiën, 'Factsheet belastingtarieven 2010, Informatief overzicht van belastingtarieven, cijfers en ramingen op basis van informatie van SZW, CPB, CBS, VWS, en Minfin', 23 december 2009 (te raadplegen via <http://www.minfin.nl/ejb2010>).
 - 36 De degressieve drukverdeling van de btw is vooral toe te schrijven aan het feit dat lage-inkomensgroepen een groter deel van hun bruto-inkomen besteden, omdat zij in verhouding minder inkomensheffing betalen en in het algemeen gesproken minder sparen.
 - 37 Cijfers afgeleid van Ministerie van Financiën, 'Factsheet belastingtarieven 2010, Informatief overzicht van belastingtarieven, cijfers en ramingen op basis van informatie van SZW, CPB, CBS, VWS, en Minfin', 23 december 2009 (te raadplegen via <http://www.minfin.nl/ejb2010>).
 - 38 Over hun inkomen in de eerste en de tweede tariefschijf van de inkomensheffing betalen 65-plussers geen AOW-premie.
 - 39 Compensatie kan worden gegeven via verhoging van de algemene heffingskorting, onder gelijktijdige inkorting van de eerste/tweede schijf van de inkomensheffing, dan wel verlaging van de op die schijven toegepaste tariefpercentages.
 - 40 Cijfers gebaseerd op Ministerie van Financiën, 'Factsheet belastingtarieven 2010, Informatief overzicht van belastingtarieven, cijfers en ramingen op basis van informatie van SZW, CPB, CBS, VWS, en Minfin', 23 december 2009 (te raadplegen via <http://www.minfin.nl/ejb2010>). Zie ook: Commissie-Gerritse, *Mogelijkheden voor ombuigingen, stabilisatie en intensiveringen*, Den Haag, 2009, p. 13.